

PER UNA FONAMENTACIÓ DE L'ÈTICA

Artur JUNCOSA I CARBONELL

Una preocupació màxima en els dominis de la reflexió ètica recent ha estat el problema de la seva racionalitat. Efectivament, s'ha considerat sempre una característica de les proposicions ètiques llur universalitat. No tindria sentit dir «cal fer tal cosa» o «tal acció és bona o dolenta» si aquestes proposicions fossin només d'una certa generalitat. Con s'ha vist sempre i ho ha remarcat especialment Kant, quan afirmem una obligació per a altres, implícitament estem pensant que nosaltres, en les mateixes circumstàncies, estaríem sotmesos a la mateixa obligació. Les proposicions ètiques no són, per tant, proposicions que denotin preferències personals, emotives o purament circumstancials, sinó avaluacions o obligacions de vàlua universal fonamentades en la racionalitat.

Per tant, l'última resposta ètica a una pregunta de «per què fas això» no pot ser mai un «perquè m'agrada», «perquè ho sento internament així». Els emotivismes, intuicionismes i prescriptivismes no són acceptables perquè, en última instància haurien de donar una resposta d'aquesta mena i, per tant, irracional.

Per a defugir aquests esculls, Appel ha proposat una enginyosa solució basada en la naturalesa pragmàtica del llenguatge. Cal reconèixer que aquesta solució és força interessant com a sistema formal per a discutir i legitimar proposicions que podríem qualificar d'ètico-legals. Tanmateix, sembla que no hi hagi cabuda en el sistema per a discutir o acceptar la vàlua intrínseca, no formal, de concepcions ètiques universalment acceptades. Com diu G. J. Warnock a la fi de la seva *Contem-*

*porary Moral Philosophy*¹, al marge de consentiments més o menys majoritaris, sempre creurem de més valor ètic l'ajudar una persona necessitada que matar un innocent. I, si podem aplicar el sistema formal per a legitimar lleis, l'acceptació de la idea de justícia s'imposa com quelcom previ i independent de qualsevol consentiment.

Sembla, doncs, que malgrat tants d'esforços, el problema no estigui encara prou resolt. Pretenem aquí insinuar una línia de treball que pugui ajudar a trobar una solució que impliqui al mateix temps els límits de la mateixa.

Cal, abans de tot, recuperar la distinció, que es troba a l'inici de l'*Ètica a Nicòmac*², entre racionalitat teorètica i racionalitat pràctica. L'imperi de la racionalitat teòrica que, com a conseqüència del desenvolupament de les ciències de la naturalesa, s'imposa des de la il·lustració es fa encara més abassegador amb els corrents positivistes i neopositivistes més recents. La racionalitat pràctica que, com diu Aristòtil, es manté en els límits d'allò que es dona més generalment i que avui podríem denominar com allò que es pot defensar no com a conseqüència estrictament lògica d'evidències, sinó que és raonable, defensable racionalment, ha estat considerat pel racionalisme modern com irracional, en no poder-se demostrar les seves conclusions segons els models de la matemàtica. No entrarem en aquesta qüestió que hem tractat en altres llocs³, però sí que calia esmentar-la per a veure que tan respectable com sigui la racionalitat teòrica —malgrat les limitacions que li ha assenyalat la moderna filosofia de la ciència— ho és aquesta altra pràctica sobre la qual recolzem la nostra concepció.

Toulmin fa un intent molt suggerent de proposta d'un mètode d'argumentació ètica sobre el model de l'argumentació científica, si bé tenint present les característiques pròpies de cadascuna, sense però proposar clarament la distinció suara esmentada entre racionalitat teòrica i racionalitat pràctica⁴.

Segons Toulmin, el model resumit seria el següent: la *proposició* (P), científica o moral, *modalitzada* (M) en el seu grau de certesa segons la presència major o menor o absència total de *dificultats contràries raonables* (R), es deduirà d'un *fonament empíric* (F) mitjançant una *premissa justificant* (J) de la racionalitat de la proposició. Aquesta

1. G. J. WARNOCK. *Contemporary Moral Philosophy*, London, MacMillan, 1967.

2. ARISTÒTIL, *Ètica a Nicòmac* I.

3. *Convivium*, 2.ª època, 1 (1990).

4. S. TOULMIN - R. REKE - A. JANIK, *An introduction to Reasoning*, New York-London 1979.

premissa justificant tindria *suports bàsics* (S) més sòlids que ella mateixa. A continuació exposem, en forma de catàleg, els elements de l'argumentació.

Proposició: Allò que es presenta com raonablement veritable/recte (bo moralment) i se sol·licita que es reconegui com a tal.

Ciència: Se sol·licita el reconeixement de l'evidència de certes relacions intercausals o de conseqüències probables.

Ètica: Se sol·licita el reconeixement de l'obligació d'alguna acció o que alguna conducta és moralment censurable.

Fonament empíric: Un fet natural o de conducta que fonamenta la sol·licitud d'assentiment a la proposició.

Ciència: Coneixements previs de la naturalesa que són rellevants per a la proposició.

Ètica: Descripció d'una conducta humana.

Premisa justificant: Lleis generals o normes que justifiquen, en relació amb el fonament empíric, el judici expressat en la proposició.

Ciència: Lleis científiques.

Ètica: Normes morals.

Suports bàsics: Generalitzacions que expliciten el conjunt de coneixements suficients per a fonamentar la fiabilitat de l'argumentació.

Ciència: Teories científiques fonamentades en l'adequada evidència empírica.

Ètica: Principis morals bàsics subjacents a les normes, com la regla d'or o els principis de la justícia.

Modalització: Grau de certesa en la proposició. S'expressa en termes tals com «generalment», «possiblement», «probablement», etc.

Dificultats contràries raonables: Les que es presenten contra la proposició o contra les premisses justificants.

Ciència: Evidències fàctiques o lògiques.

Ètica: Altres normes d'igual o superior rellevància que originarien uns altres judicis.

Exemple de proposició científica:

(P) Les patates tenen baies verinoses, possiblement (M).

(F) Les patates són solanàcies. Moltes solanàcies o altres gèneres propers tenen baies verinoses.

(S) Estudis de laboratori en plantes d'espècies i gèneres pròxims han confirmat repetidament que

(J) Plantes d'aquest tipus (gèneres i espècies pròxims) solen contenir substàncies bioquímiques similars,

(R) Llevat que bioquímicament les patates s'assemblin més a les baies de les albergínies que a les de la belladona.

Exemple de proposició ètica

(P) El presoner, en mentir, segurament (M) va actuar malament.

(F) El presoner de guerra, essent interrogat, va mentir dient que no sabia on s'havia amagat el company fugitiu.

(S) És universalment vàlid el principi que s'ha de dir la veritat, per tant

() No s'ha de mentir,

(R) Llevat que actuant així impedís la mort del desertor,

(SR) Ja que el principi de no matar innocents és superior al de dir la veritat quan ambdós entren en conflicte.

Cal parar esment sobre algunes característiques d'aquesta argumentació:

1) És argument racional: no pretén ni persuadir ni ordenar. Apela a la comprensió i vol convèncer.

2) Pressuposa el principi de reciprocitat: tothom pot aportar-hi les seves raons.

3) L'argumentació pressuposa l'actitud d'obertura que inclou sinceritat o confiança en la racionalitat. Exigeix, per tant, la presentació de raons intersubjectives vàlides. La racionalitat és condició necessària de l'argumentació pública, la condició suficient per al convenciment és el reconeixement de les fonamentacions.

4) L'argumentació no és un camí per a arribar a conclusions, sinó per a judicar críticament les proposicions.

5) L'argumentació té la finalitat pràctica de palesar oportunament les raons que el públic necessita quan es troba immersit en situacions conflictives.

6) El fòrum de l'argumentació és, en principi, el públic, però hi ha

certs fòrums privilegiats: comunitats científiques/raonament legal, científic, moral.

Les similituds i diferències poden ésser vistes en el model.

L'estructura argumental és la mateixa i la finalitat també: un acord racional entre les parts argumentants. Les diferències són les següents:

1) El raonament científic és explicatiu. El raonament moral és justificatiu.

2) En el raonament científic, dins els límits de la mateixa teoria, una contradicció entre el suport i la refutació indica que, com a mínim, una de les dues no és veritable; mentre que, en l'argumentació ètica, una contradicció d'aquesta mena indica que potser un dels dos principis implicats és de superior força obligatòria.

3) En el raonament científic hom està confinat dins el marc de la discussió científica i, si el problema plantejat per la contradicció entre el suport i la refutació no es resol, hom pot passar a una teoria alternativa (p. ex., Teoria de la relativitat); mentre que, en el raonament moral, sempre hom pot passar enllà dels principis bàsics al domini de les preferències pre-morals.

L'analogia argumentativa és suficientment forta i plausible i crec particularment interessant la distinció entre principis, sense excepció, i normes, que tenen una validesa limitada en el si d'una determinada societat. És acceptable el relativisme cultural a nivell de normes, no pas a nivell de principis. Ho mostrarà un exemple: el principi que és injust matar l'innocent és universalment vàlid, com ho és el principi de justícia de la legítima defensa. La norma pràctica de certs pobles, que es pot matar l'estranger, limitada a una societat, es basa en l'estimació d'aquella societat que l'estranger és un enemic enfront del qual cal defensar-se. Podem, doncs, estar tots d'acord amb els principis bàsics i discrepar en les normes morals concretes d'una època o d'una societat. Fenomen aquest, per cert, que ja tenien present Aristòtil i sant Tomàs, entre d'altres.

Al marge d'altres problemes filosòfics, com podria ésser un «atomisme ètic», es a dir, la presència de normes desconnexes entre elles i per les quals seria difícil d'establir un criteri que permetés establir una jerarquia raonable de preferències, un altre problema seria que, acceptant la validesa de l'argumentació per a decisions ètiques de transcendència pública, no seria apte per a qüestionar-se un altre àmbit de gran importància com és el de les intencions.

El problema més gran, però, que cal enfrontar és el denominat de les preferències pre-morals que fonamenten els principis i les normes. Efectivament, si són «pre-morals» no pertanyen al món ètic sinó al na-

tural. Quan es parla en l'argumentació d'un món A millor que un altre B, «millor» denota comoditat, plaer, benestar físic i psíquic. En una paraula, ens referim a un món en el qual seria més comfortable viure que en un altre d'alternatiu. Però aleshores ens trobem amb totes les dificultats del naturalisme ètic: per què tothom hauria de coincidir en què és millor?; ¿com la preferència, en el sentit exposat, pot fonamentar obligacions categòriques?; ¿no es diluiria tot en imperatius hipotètics?; ¿com passàriem d'una situació de fet a una de deure?; ¿no incorreríem en la fal·làcia naturalista denunciada per Moore i en la paradoxa del pas il·lògic del «is» al «ought» criticada per Hume? No crec que l'argumentació de Toulmin obviï aquesta dificultat a no ser que entenem el «món millor», el «welfare», en un altre sentit.

Aquest altre sentit seria el d'un «món millor» com més idoni per l'home, més d'acord amb les seves exigències racionals. Aleshores, la preferència ja no seria «pre-moral», sinó estrictament moral: justificàriem els principis bàsics perquè serien els propis del món on es podria trobar l'home amb si mateix, amb el seu projecte ideal. En aquest cas, estaríem tractant implícitament d'unes exigències radicals de l'home, d'uns continguts ètics objectius en el sentit de tenir una relació directa amb la persona humana. Els principis serien vàlids perquè expressarien exigències humanes, no en el sentit de l'home entès com un conjunt de forces mecàniques, com una naturalesa ja feta i fixa, sinó com un ésser que es fa per a assolir un ideal d'home —així entén Aristòtil la *physis*—, no com quelcom *ab initio*, sinó com quelcom que s'assoleix a la fi d'un procés. Fins i tot, etimològicament, el terme *physis* expressa un créixer, un fer-se. Qui actués en contra d'aquests principis, no respectaria en realitat l'ideal que tindria de si mateix com a ésser racional.

I això ens planteja una altra qüestió: si parlem d'un ideal d'home, durem el problema a l'àmbit de l'antropologia, afirmació gens original, però massa sovint oblidada. L'ètica seria racional —principis que expressarien les exigències de l'home per arribar a ser-ho— en quant ho fos l'antropologia implícita en l'ideal d'home, no expressat estadísticament pel que la sociologia ens diu de com es comporta en un moment històric determinat, sinó com es pensa idealment a si mateix en un marc de discussió racional.

Voldria, però, mitjançant una analogia amb la matemàtica expressar la relació entre l'antropologia i l'ètica. Diuen els teoremes de Gödel que si un sistema formal és consistent, és impossible provar formalment la seva consistència amb els seus propis mitjans, és a dir, no pot ésser simultàniament consistent i formal, no podem demostrar des de dins d'ell mateix la seva veritat o falsetat, però sí que es pot demostrar en el

si d'un sistema formal ampliat, el qual respecte de si mateix també serà indecidible. Doncs bé, qualsevol sistema ètic, consistent en si mateix, no pot demostrar-se que sigui objectiu, moralment obligatori, des de si mateix; però sí que es pot demostrar aquesta objectivitat des d'una antropologia.

Evidentment que es pot respondre que també les antropologies són discutibles. Accepto l'objecció: cada antropologia presenta un ideal d'home i d'acord amb aquest ideal es presenten unes exigències ètiques. Penso que ens trobem aquí amb el problema esmentat més amunt: cada societat, d'acord amb un ideal d'home, presenta un sistema més o menys coherent de normes. Tindríem, doncs, una manifestació del relativisme cultural. No crec, però, que amb aquesta resposta s'acabi la qüestió. Podem continuar endavant amb una nova pregunta: ¿no hi ha en aquestes concepcions diferents un substrat comú permanent?

Cal, opino, retornar a la idea grega d'*aretê*, d'excel·lència. L'home, ésser de necessitats, incomplet, en canvi constant, desitja allò que el complementarà: és un ésser de desitjos. En la satisfacció dels desitjos troba obstacles que li cal superar: és un ésser superador de dificultats. Però li cal considerar els desitjos, les dificultats, ni quedar-se curt ni passar enllà de les pròpies forces, en una paraula, li cal desitjar intel·ligentment i ésser, a la vegada que una intel·ligència que contempla, una intel·ligència que desitja, com digué bellament Aristòtil⁵. Finalment, l'home és un ésser social, que es desenvolupa com a persona i ésser social simultàniament, la qual cosa li desvetlla la consciència d'igual amb els altres i, per tant, subjecte de drets i deures en la societat.

L'excel·lència en aquests dinamismes: conèixer i comunicar el coneixement, desitjar eficaçment —amb possibilitats objectives d'assolir-ho— allò que contribueix al desenvolupament total —material i espiritual— de les persones, esforç en superar els obstacles previ coneixement de llur dificultat, racionalitat en el desitjar i el lluitar per la superació; exercici de deures i drets tenint present la dignitat i autonomia de les persones i llur dimensió social, constituïria l'estructura ètica mínima comuna que, expressada en principis universals, fonamentaria normes que es configurarien en constel·lacions pròpies de cada societat. Un acceptable relativisme cultural en aquest nivell —visions antropològiques parcials, històriques— seria així compatible amb un universalisme ètic de principis que es fonamentaria en una visió antropològica més ahistòrica, però real i objectiva.

5. ARISTÒTIL, *Ètica a Nicòmac* VI.

Amb tota modèstia, fem aquí aquesta proposta pensant que recollim en la mateixa elements molt importants de la millor tradició ètica, deixant oberta la discussió que pot enriquir, matisar o, fins i tot, mostrar incongruències i inoperativitat de la proposta.

Artur JUNCOSA

Centre Borja

Llaseres 30

E-08190 SANT CUGAT DEL VALLÈS (Barcelona)

Summary

Moral propositions are considered universal and rational, that is, rationally justifiable. Neither emotivism nor utilitarianism can guarantee these characteristics. Toulmin presents a suggestive analogy between scientific positions and moral propositions. However, it is not clear whether the meaning of the valuative terms «good», «better», etc. is moral or merely natural in —Moore's sense—. The author proposes basing moral good on a basic anthropology following Plato and Aristotle. This would support the universality and rationality of moral principles while admitting socio-historic relativity as a limited expression of these principles.